

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

БОРНОВОЛОКОВ ОЛЕГ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 227.1

ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО П'ЯТИДЕСЯТНИЦЬКОГО РУХУ

Спеціальність 09.00.14 – богослов'я

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі богослов'я та релігієзнавства Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор культурології, професор
СТЕПАНОВА Олена Анатоліївна,
завідувач кафедри менеджменту
туризму Відкритого міжнародного
університету розвитку людини
«Україна»

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, доцент
ШКІЛЬ Світлана Олександрівна,
професор кафедри філософії
Національного університету біоресурсів
та природокористування України;

кандидат філософських наук, доцент
ФЕННО Ірина Миколаївна,
доцент кафедри релігієзнавства
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Захист відбудеться 28 жовтня 2019 року о 10:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.21 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ–30, вул. Пирогова,9.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ–30, вул.Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 27 вересня 2019 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. Б. Остащук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Активний розвиток сучасних протестантських течій викликає інтерес до їхнього історичного минулого. Однією з найбільших пізньопротестантських спільнот у сучасній Україні є п'ятидесятницький рух. В Україні за кількістю громад і віруючих п'ятидесятницький рух займає другу (після баптизму) позицію в протестантизмі. Ця течія існує на українських землях уже понад сто років. Вивчення такого явища, як п'ятидесятництво в історичній та богословській ретроспективі, має особливе значення для аналізу ролі християнства та релігії в сучасному суспільстві. Аналіз тенденцій розвитку п'ятидесятницького руху та богослов'я дозволяє з одного боку розкрити ту чи іншу діяльність віруючих у минулому, з іншого – певною мірою спрогнозувати трансформацію релігійної мережі в Україні та виявити в ній місце Церкви християн віри євангельської.

Найбільш дискусійним у дослідженні ідентичності українського п'ятидесятницького руху залишається питання про вплив «воронаївців» та «шмідтівців» на становлення загальної ідентичності. Основною авторською гіпотезою, яка всебічно доводиться у дослідженні, є концепція, що визначальною для ідентичності класичного українського п'ятидесятництва стала діяльність Г.Шмідта, який на Західній Україні мав більшу свободу дій, зміг створити збалансовану інституційну модель, розгорнути системи просвіти через журнали та біблійні курси, разом із Д.Джі заклав основи розвинутої пневматології. «Шмідтівська» ідентичність, в тому числі з її пацифізмом, перемогла у всьому п'ятидесятницькому русі в радянські часи та сьогодні впливає на ті церкви, що дотримуються в Україні класичного п'ятидесятництва.

Разом з тим, започатковані у радянські часи процеси централізації, торжества світоглядного консерватизму і замкненості, привели до очевидних внутрішніх суперечностей із конгрегаційною шмідтівською моделлю інституалізації п'ятидесятницького руху та принциповою відкритістю до західного п'ятидесятницького богослов'я. У часи незалежності п'ятидесятницький рух зіткнувся з цілим рядом явищ, наприклад, жіночого служіння, які були характерні для українського п'ятидесятництва ХВС на етапі його формування, але стали незвичними за часів СРСР.

Нове богословське осмислення проблематики є гостро актуальним через трансформації загальносвітового п'ятидесятницького руху, через появу культури відкритості та діалогу, особливо у зв'язку з лозанським рухом, через пошуки українськими п'ятидесятниками власної оригінальної ідентичності, не спотвореної впливами тоталітарної культури. Комплексне дослідження історичних та богословських особливостей процесу інституалізації церков Християн Віри Євангельської з 1929 по 1939 рік як визначального фактору формування ідентичності українського п'ятидесятницького руху має велике практичне значення для протестантизму України в цілому та п'ятидесятництва зокрема.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано у межах науково-дослідної роботи кафедри богослов'я та

релігієзнавства факультету філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за напрямом «Методологія і зміст викладання соціально-гуманітарних наук», що входить до Тематичного плану науково-дослідної роботи Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за напрямом «Дослідження проблем гуманітарних наук», який був затверджений Вченою радою університету (протокол № 5 від 29 січня 2009 року), відповідно до наукової теми кафедри богослов'я та релігієзнавства Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова «Розбудова академічного богослов'я в умовах освітніх трансформацій в Україні» (U 0117U004903), у межах інтегрованої освітньо-дослідницької програми Центру дослідження релігії НПУ імені М.П. Драгоманова «Сучасне протестантське богослов'я», що розробляється і впроваджується спільно з Євро-Азіатською теологічною асоціацією відповідно до додаткової угоди №1 до договору про співпрацю між НПУ імені М.П. Драгоманова і громадською організацією «Євро-Азіатська теологічна асоціація» від 19 грудня 2015 року.

Метою дисертаційної роботи полягає у тому, щоб комплексно дослідити історичні та богословські особливості процесу інституалізації церков Християн Віри Євангельської з 1929 по 1939 рік як визначального фактору формування ідентичності українського п'ятидесятницького руху.

Для досягнення поставленої мети слід розв'язати наступні **завдання**:

- сформуувати богословську методологію для оцінки історичного розвитку вітчизняного п'ятидесятництва та інституалізації церков Християн Віри Євангельської з 1929 по 1939 рік як провідного фактору формування ідентичності українського п'ятидесятницького руху;

- проаналізувати перебіг та наслідки інституалізації Християн Віри Євангельської з 1929 по 1939 рік;

- дослідити особливості інституційного забезпечення формування богослов'я Християн Віри Євангельської;

- виявити основні особливості п'ятидесятницької теології у творах лідерів богословської думки Християн Віри Євангельської;

- визначити особливості впливу спадщини класичного українського п'ятидесятницького богослов'я на богословську думку сучасних п'ятидесятників України на прикладі теологічних поглядів представників Української Вільної Церкви Християн Євангельської Віри.

Об'єкт дисертаційного дослідження є інституалізація церков Християн Віри Євангельської з 1929 по 1939 рік як провідного фактору формування ідентичності українського п'ятидесятницького руху.

Предметом дослідження є історичні, богословські та організаційно-структурні процеси, що заклали устрій Церков Християн Віри Євангельської в Україні та Польщі, які визначили розвиток п'ятидесятницького руху в сучасній Україні.

Теоретико-методологічна основа дослідження. Для вирішення поставлених завдань автор виходить із загальнометодологічних принципів наукового дослідження, та спирається на базові принципи релігієзнавчого дослідження, такі, як системність, історизм та позаконфесійність. Богословський аналіз – використаний в

дослідженні для визначення теологічного та інституціонального формування церков Християн Віри Євангельської та ідентичності релігійних спільнот. Були використані як традиційні методи наукового дослідження (аналіз і синтез, системний метод), так і феноменологічний та інтерпретаційний методи для розкриття особливостей Церкви християн віри Євангельської як спільноти, що має власні наративи і концепції, сформовані її богословськими лідерами з 1929 по 1939 роки. Суттєвим методологічним підґрунтям для дисертації стали роботи провідних українських релігієзнавців і богословів, які обґрунтували принципи філософського, історичного, богословського й політичного аналізу релігійних явищ В. Бондаренка, В. Єленського, О. Ігнатуші А. Колодного, М. Мокієнко, В. Франчука, П. Сауха, Л. Филипович, М. Черенкова, Ю. Чорноморця, П. Яроцького та ін.

Джерельною базою дослідження є широке коло першоджерел, богословські праці релігійних мислителів, офіційні видання релігійних організацій, матеріали численних дискусій українських протестантів.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше в українському богослов'ї здійснено комплексне дослідження інституціонального та теологічного розвитку п'ятидесятницького руху на Західній Україні у 1930-х роках як провідного фактору формування ідентичності українського п'ятидесятництва.

Найсуттєвіші наукові результати, які висвітлюють новизну дисертаційної роботи конкретизуються у наступних положеннях:

Вперше:

- визначено, що методологія дослідження п'ятидесятницького руху в Україні повинна визначатися тим, що рух являв собою модернізаційну трансформацію українського протестантизму, що мала характер світоглядної революції або теологічною мовою «пробудження», докорінної зміни парадигми розвитку релігійності особистостей і громад. Проповідувана реставраційна програма ставила за мету повернути віру, духовність і досвід апостольської церкви, а не оновлення. Але сама логіка інституалізації руху була такою ж модернізаційною, як і у баптистів та євангельських християн;

- досліджено формування церковних адміністративних комплексів, що заклали основу інституційних структур, які виявилися в з'їздах, системі освіти, системі управління та місіонерській діяльності Союзу Християн Віри Євангельської, і доведено, що визначальними факторами для формування ідентичності українських п'ятидесятників стали: 1) духовне пробудження, яке надало імпульс до релігійного ентузіазму; 2) система освіти, створена Густавом Шмідтом, яка дозволила уникнути крайнощів містицизму; 3) видання журналів, які відігравали роль інтеграційного чинника для руху;

- систематично проаналізовано формування віровчення євангельських християн Святої П'ятидесятниці і християн віри євангельської, визначено джерела віроповчальних документів та їх вплив на формування цих рухів, і доведено, що найвпливовішим був історичний, богословський і місіонерський зв'язок українського руху християн віри євангельської з Американським рухом церков п'ятидесятників. А саме, богословські особливості та принципи віровчення цього

руху були сформовані в контексті віровчення американських церков Асамблеї Божої;

- виявлено, що статті із міжвоєнних видань ХВС стали віроповчальними документами для п'ятидесятників радянської доби, визначаючи особливості їх ідентичності. Особливо важливою у цьому відношенні стала спадщина місіонерів та викладачів Дональда Джі та Густава Шмідта;

- виявлено, що ряд особливостей руху був зумовлений переважанням західних впливів, зокрема у визнанні можливості жіночого служіння, а деякі особливості українського п'ятидесятництва були зумовлені залежністю його фундаторів від богословських ідей руху святості, баптизму і методизму.

Уточнено:

- вчення про дію Святого Духа на віруючого формувалося під впливом західної традиції святості, а не православного богословського і життєвого контексту.

Набуло подальшого розвитку:

- положення про те, що рух християн віри євангельської так і не зміг завершити інституційні процеси в довоєнній Польщі через недовіру уряду до цього руху, побоювання можливості зростання соціалістичних і прорадянських настроїв. Тому процес інституалізації завершився тільки в незалежній Україні після 1991 року, коли п'ятидесятницькі об'єднання здобули суспільне та державне визнання.

Теоретичне значення дослідження полягає у тому, що матеріали, теоретичні положення і висновки дисертації сприяють глибшому розумінню сучасної п'ятидесятницької теології та церковних практик християн віри євангельської. Аналітичні положення дослідження, зокрема ті, що стосуються визначення провідних тенденцій розвитку найбільших протестантських конфесій, дозволяють прогнозувати перспективи цього розвитку і враховувати їх при розробці нового законодавства про свободу совісті та релігійні організації, реалізації церковно-релігійної політики нашої держави.

Теоретичне значення дослідження. Матеріали дисертації можуть бути використані при викладанні богословських та релігієзнавчих дисциплін, при виробленні моделей екуменічної взаємодії на основі розуміння закономірності конфесійного різноманіття пізньопротестантських рухів.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою роботою автора. Висновки, положення наукової новизни одержані автором самостійно.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри богослов'я та релігієзнавства Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Основні положення і висновки дисертації пройшли апробацію у повідомленнях і доповідях на науково-теоретичних семінарах та засіданнях кафедри богослов'я та християнського служіння Української євангельської теологічної семінарії, на низці міжнародних і всеукраїнських наукових конференцій, зокрема: Всеукраїнська науковопрактична конференція «Людина, яка реформує та реформується» (Київ, 10 листопада 2017 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Релігієзнавства і богослов'я у структурі світської освіти і науки: світовий і український контекст» (Київ, 17 листопада 2017 р.); Міжнародна науково-практична конференція

«Реформація і трансформація суспільства: досвід минулого і виклики сучасності» (Львів, 8-9 грудня 2017 р.); «Науковопрактична конференція «500-років Реформація: здобутки і виклики»» (Київ, 27 лютого 2017 року), Докторський колоквиум (Осієк, Хорватія, 17-20 липня 2017 року), Центрально-азіатська консультація (Анталія, Туреччина, 24-27 лютого, 2016 року), Науково-практична конференція, «Цілісна місія церкви» (Кишинів, Молдова, 8-10 квітня 2016 року), «Місія і богословська освіта» (Мінськ, Білорусь, 3-5 жовтня 2016 року), звітна науково-практична конференція викладачів, докторантів та аспірантів НПУ імені М. П. Драгоманова (Київ, 10 березня 2016р.); науково-практична конференція «Пострадянський протестантизм: проблеми ідентифікації та контури майбутнього» (Львів, 18 квітня 2016 р.); науково-практична конференція «Церква і політична відповідальність» (Ташкент, Узбекистан, 1-4 грудня 2015 року), Міжнародній науково-практичній конференції «П'ятидесятництво в Західній Україні: історія і сучасність» (Львів, 5–6 березня 2015 р.), науково-практична конференція «Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету» (Київ, 14–18 березня 2016 р.), міжнародна науково-практична конференція «Реформація: східноєвропейські виміри» (Острог, 13–15 квітня 2015 р.); «Двадцять років благовістя в Україні: здобутки та втрати» (м. Свалява, 8-10 лютого 2011 р.); Міжнародна наукова конференція “Світовий п'ятидесятницький рух в світлі історії і богослов'я” (м. Лос-Анджелес, Каліфорнійській університет, 20–25 липня 2010 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження відображені у 11 публікаціях автора, серед яких 5 статей вміщені у фахових виданнях, визначених МОН України, одна – надрукована в іноземному науковому журналі.

Структура дисертаційного дослідження зумовлена специфікою об'єкта аналізу та логікою його дослідження, що впливає із поставленої мети і розв'язання визначених для цього головних завдань. Дисертація складається із Вступу (у якому розкрита актуальність обраної теми і ступінь її розробки, визначена мета і завдання дослідження, містить джерельну базу, наукову новизну, теоретичне й практичне значення роботи), п'яти розділів, висновків і списку використаних джерел. Обсяг основного тексту дисертації – 200 сторінок, загальний обсяг дисертації – 230 сторінок. Список використаних джерел займає містить 330 найменувань, із них – 30 іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, сформульовано мету й завдання роботи, об'єкт і предмет, окреслено теоретико-методологічну основу дослідження, розкрито теоретичне і практичне значення дисертації, подано відомості про її апробацію, відображено структуру й обсяг роботи, наведено відомості про публікації.

У **першому розділі** «Український п'ятидесятницький рух як предмет наукового дослідження» формується богословська методологія оцінки історичного розвитку вітчизняного п'ятидесятництва та інституалізації церков Християн Віри Євангельської з 1929 по 1939 рік як провідного фактору формування ідентичності українського п'ятидесятницького руху.

У зв'язку з бурхливим розвитком пізньопротестантських громад у часи української незалежності історія протестантських течій привернула увагу науковців. Перш за все важливе значення мають роботи українських релігієзнавців, чий підхід був більше історичним, ніж філософсько-релігієзнавчим. Також значну увагу соціологів релігії привернув факт зростання п'ятидесятницького руху за століття його існування. Пояснення цьому феномену знаходилися в основному у рисах, які виходили за межі класичного п'ятидесятництва, і були характерними для харизматичного та неохаризматичного рухів, а також для неоп'ятидесятницьких церков. Значну множину праць з історії українського п'ятидесятницького руху складають роботи у стилі мемуарів та узагальнень спогадів учасників руху. Насьогодні до наукового обігу залучена значна кількість джерел з державних архівів, що дозволяє значно адекватніше уявляти перебіг подій у часи формування класичного п'ятидесятницького руху. Сучасний етап осмислення феномену українського п'ятидесятництва характеризується зміщенням уваги з проблем історії руху до питань, пов'язаних з його ідентичністю. Все більшого значення набувають богословські дискусії про формування і розвиток, ідентичність та перспективи українського п'ятидесятництва. Пошуки адекватного богословського методу для осмислення ідентичності українського п'ятидесятницького руху приводять до появи проектів теологічної герменевтики, яка могла б виступати засобом тлумачення традиції, що знаходиться на початку власного формування та переживає періодичні радикальні оновлення. Ця герменевтика повинна враховувати інструментарій нарративного аналізу Н.Т.Райта, теорію локальних теологій Р.Шрайтера, герменевтику традиції А.Макінтаєра. Застосування цих теорій у сучасних українських дослідників є обмеженим, особливо через ідеологічні оцінки, пов'язані з критичним ставленням до консервативного етосу українського п'ятидесятницького руху. Методологія дослідження п'ятидесятницького руху в Україні має враховувати, що проповідувана реставраційна програма мала за мету повернути віру, духовність і досвід апостольської церкви, а не оновлення. Але сама логіка інституалізації руху була такою ж модернізаційною, як і у баптистів та євангельських християн, тому що рух являв собою модернізаційну трансформацію українського протестантизму при реалізації побудови життя громад у агресивному соціальному середовищі.

У **другому розділі «Формування ідентичності українського п'ятидесятницького руху на стадії інституційного становлення»** подано аналіз перебігу та наслідків інституалізації християн віри євангельської з 1929 по 1939 рік. Проповідь окремих п'ятидесятників з 1919 року на західноукраїнських теренах та діяльність християн Святої П'ятидесятниці під проводом І.Гериса з 1924 року розглядаються як підготовчі процеси до інституалізації руху, яка відбулася під впливом Східно-Європейської місії та персонально Г.Шмідта. Доведено, що формування Союзу християн віри євангельської на з'їзді 1929 року у с.Стара Човниця відбулося з ініціативи та під протекторатом Асамблей Божих США. Віровчення і спосіб життя, прийняті як нормативні на з'їздах Союзу ХВС стають основою для ідентичності класичного українського п'ятидесятницького руху. Особливо важливою стала герменевтика хрещення Святим Духом та інших аналогічних тем у теології п'ятидесятництва. Також визначальним фактором стало

формування певної спільнотної культури внаслідок загальносоюзних та районних з'їздів, розвитку служінь благовісників та пророків, культивуванню загального хорового співу. Таким чином, загальні трансформації у бік п'ятидесятницької ідентичності, пов'язані з хрещення Духом Святим, ставали початком нового життя, але конгрегаційна та спільнотна культура Союзу ХВС надавала цьому новому життю інституційних форм. Без останніх існував великий ризик втрати ідентичності класичного п'ятидесятництва у есхатологічному сектантстві, що і сталося з мурашківцями та подібними групами, відмежування від яких було закріплене на з'їзді 1933 року. Форми інституалізації, прийняті у Союзі ХВС були адекватними не лише щодо ідентичності класичного п'ятидесятництва, а й до того, що в українському контексті рух розвивався в умовах сільської культури, будучи мало представленим у містах. П'ятидесятництво розповсюджувалося найбільш активно у найбільш бідніших районах Західної України та Східної Польщі, парадоксальним чином надаючи селянам впевненості у власних силах завдяки власному етосу хрещення Святим Духом. Випадаючи з традиційної селянської спільноти, новонавернені вручали себе іншій спільноті, альтернативній соціальності, у межах якої вони повинні були і розвивати власні особисті харизми, і повністю коритися як церкві ХВС, так і надприродному началу. Простота п'ятидесятництва, наочність доказів на його користь, колективний характер захоплення новим рухом дозволяли цілісну альтернативну культуру, для якої були невластивими національні та ідеологічні поділи, надзвичайно важливі для міжвоєнного періоду. Альтернативність власної культури п'ятидесятників закріплювалася їх радикальним пацифізмом, відмовою від вживання алкоголю і тютюну тощо. На рівні теоретичних уявлень альтернативність світогляду і способу життя п'ятидесятників знаходила свій вираз у постійному оновленні напружених есхатологічних очікувань, які вели спільноти не до пасивного очікування сповнення долі, а до всебічної місійної та релігійної активності як виконання загальних обов'язків і особистих покликань.

Третій розділ «Формування богослов'я Церкви Християн Віри Євангельської» присвячений аналізу особливостей інституційного забезпечення формування основних теологічних концепцій українського п'ятидесятницького руху з 1929 по 1939 рік. Найбільший вплив у процесах розвитку богословської освіти ХВС мали очні біблійні курси, біблійна школа і біблійний інститут. Доведено, що при різниці у назві, загальні принципи організації навчання у цих формах освіти були спільними. З самого початку функціонування богословської освіти ХВС Г. Шмідту у викладанні допомагали голова СХВС А. Берхгольц, який закінчив Біблійну школу в Англії та зарубіжні викладачі, серед яких головними були Р. Хейс, П. Стеліх, Л.Джон. Богословська освіта доповнювалася навчанням хорового співу, що здійснювалося І.Зуб-Золотарьовим. З 1930 року значну кількість головних предметів у системі освіти ХВС викладав видатний п'ятидесятницький богослов з Англії Д.Джі. Біблійна школа і інститут в Данцигу проіснували вісім років, з 1930-го до 1937-го. За цей час курси навчання пройшло більше 590 слухачів, серед них були місіонери з таких країн як Естонія, Латвія, Литва, Білорусія, Польща, Чехословаччина, Україна, Румунія, Болгарія та Югославія, а також зі Східної Пруссії. Близько 300 слухачів пройшли через систему біблійних курсів, які

організовувалися у с.Стара Човниця, с.Степані, с.Ківерці, с. Підріжжя. Коли ситуація в Європі змінилася на гірше і війна здавалася вже неминучою, в червні 1938 року Східно-Європейська Місія, очолювана Полом Петерсоном та керівництвом Польової квартири Місії, прийняла рішення про припинення очних форм викладання. Завдяки журналу «Примиритель» Г.Шмідт організував заочні біблійні курси, які охопили кілька сотень учнів. Отримувана систематична освіта мала характер систематичної пропедевтики у п'ятидесятницьку теоретичну і практику теологію. Також важливе значення для формування ідентичності українського п'ятидесятництва мали інші конфесійні журнали: «Євангельський Голос», «Przystep», «Будівничий церкви Божої», які популяризували найважливіші аспекти п'ятидесятницького світогляду.

У четвертому розділі «Систематичний огляд богослов'я Церкви Християн Віри Євангельської» дається критичний аналіз основних особливостей п'ятидесятницької теології у творах лідерів богословської думки об'єднання. Головним для цієї теології стало тлумачення дарів Святого Духа з ознакою говоріння на мовах. Інтерпретацію цих дарів, яка стала класичною в українському п'ятидесятництві надав Д.Джі у своїх численних статтях в журналі «Примиритель». Ця версія популяризувалася ним також у кількох курсах, які були основними для біблійного навчання різних форм, починаючи з 1930-го року. Д.Джі підкреслює, що необхідність хрещення Святим Духом не є постулатом, який виводиться з містично-духовного досвіду, а є виконанням повеління Писання. Такий підхід покликаний перенести увагу із історії п'ятидесятництва як релігійного руху на бачення дії Божої, частиною якої є ця історія. Радикальність теоцентризму та бачення місіонерства як дії Бога, у якій християни взагалі та п'ятидесятники зокрема лише беруть участь, переносить відповідальність за історичні події на самого Бога. Г.Шмідт доводив, що вплив феномену хрещення Святим Духом на життя громад є таким, що вони переживають радикальну трансформацію, нову Реформацію, яка є відродженням справжньої ідентичності християнської церкви у повноті її буття. П'ятидесятницькі громади не лише мають бути у всьому подібні до апостольських громад, а й бути спільнотами святих. Ідеалізація п'ятидесятницьких спільнот приводить до есхатологічного подолання історії. Необхідність бути «іншими» підмінюється багато у чому необхідністю бути «ідеальними», а це призводить до потреби жити іншим способом життя не лише внутрішньо, а й зовнішньо. Все це може приводити до радикалізму в містичному житті громад або у вимогах щодо зовнішньої сторони життя вірних. Тому необхідною є розсудливість у пастирів та пророків, і вона має насаджуватися через пастирське богослов'я. Останнє розвивали Д.Джі та Г.Шмідт з опорою на ідеал пастиря як духовного батька, розсудливо турботливого щодо дітей. Цей ідеал, взятий із послань ап.Павла виявився практично корисним в умовах міжвоєнної Польщі та у наступний історичний період. Популяризація богослов'я стала можливою завдяки видання журналу «Примиритель», головним редактором якого став Густав Шмідт. На сторінках цього періодичного видання побачили світ численні біблійні, богословські, апологетичні, євангелізаційні та інші матеріали. «Примиритель» виконував інформаційну функцію, а також був корисний для розвитку різних служінь у помісних громадах.

За 10 років був виданий 121 номер журналу. «Примиритель» сприяв формуванню віронавчальної та організаційної ідентичності Союзу ХВС у 1930-і роки. Матеріали цього журналу копійовані у численних збірках дозволили за умов радянських гонінь зберегти ідентичність українського п'ятидесятницького руху.

У п'ятому розділі «Спадщина класичного українського п'ятидесятницького богослов'я сьогодні на прикладі теологічних поглядів представників Української Вільної Церкви Християн Євангельської Віри» здійснено огляд особливостей впливу спадщини класичного українського п'ятидесятницького богослов'я на богословську думку сучасних п'ятидесятників України. Доводиться, що богословські ідеї Г.Шмідта і Д.Джі визначали світогляд провідних п'ятидесятницьких богословів сучасності. Богослов'я В.Глуховського розглядається як таке, що надало класичній теології українського п'ятидесятництва додаткової легітимізації, оскільки громади, які втілювали цю теологію зуміли пережити радянське гоніння, довівши можливість розвитку п'ятидесятництва навіть за найбільш несприятливих історичних умов. Теологія О.Епішева та М.Ачкасова є такою, що надає класичному п'ятидесятницькому богослов'ю додаткової легітимізації через рефлексію над досягненнями сучасної біблеїстики. Відкритість до кращих ідей західної біблеїстики також пов'язана з розумінням, що п'ятидесятницький рух – лише частина християнської місії, лише частина дії Бога в історії. Відкритість до інших церков, особливо протестантських, особливо у межах лозанського руху, розуміння пророчої ролі християнських спільнот у постмодерному суспільстві, усвідомлення необхідності нового відкриття християнського лідерства як служіння – все це зумовлює переосмислення п'ятидесятництва у напрямку його нової реформації. Цим самим сучасне п'ятидесятницьке богослов'я виступає ортодоксією, яка стає вище і харизматичного довільного містицизму, і фанатичного фундаменталізму. Такий характер сучасного українського п'ятидесятницького богослов'я можливий лише тому, що воно є органічним продовженням навчання Г.Шмідта і Д.Джі як найбільших вчителів класичного п'ятидесятництва в Україні, що заклали фундамент помірковано-консервативної теоретичної та практичної ортодоксії, яка пережила випробування радянської доби та відроджується сьогодні.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дисертаційного дослідження сформульовано такі узагальнюючі висновки, які мають теоретичне і практичне значення.

Дослідження українського п'ятидесятницького руху переживають перехід від застосування методів історичного та соціологічного аналізу до використання богословської герменевтики традиції. П'ятидесятницькі теологи сьогодення виконують функцію пророчого покликання релігійних спільнот, показуючи їх місце у відношенні до Бога і світу. Загальна світоглядна орієнтація відбувається через використання і тлумачення наративів класичного українського і світового п'ятидесятництва, через рефлексію над основними теоретичними концептами, що використовувалися у традиції та критичною переоцінкою етосу, який пропонувався

релігійними спільнотами. Доведена необхідність збалансованого підходу, який був би вільним від ідеологічних оцінок теоретичного і практичного аспектів релігійного світогляду класичного п'ятидесятництва як фундаменталістичного і закритого типу релігійності. Найбільш адекватним концептом для богословського осмислення п'ятидесятництва є образ нової радикальної реформації, яка не може обмежуватися лише консервативною релігійністю, а й має ряд рис, які звичайно характеризують відкритий тип релігійності: наприклад, жіноче лідерство, переважання пророчого елемента над доктринальним тощо. Разом із тим, український п'ятидесятницький рух цілком відповідає парадигмі християнських оновлень доби пізнього модерну з їх радикальним есхатологізмом, запровадженням етосу учнівства, систематичним наставництвом у теоретичних і практичних постулатах релігії. Як явище доби пізнього модерну класичний український п'ятидесятницький рух доби його формування може бути адекватно зрозумілий лише на основі систематичного аналізу процесів інституалізації церковних об'єднань, формалізації віровчення і практичних норм життєдіяльності. Результати конкретно-історичного аналізу цих процесів інституалізації та формалізації стануть основною для богословської герменевтики цілісної традиції, якою був український п'ятидесятницький рух в 1920-1930-х роках.

Форми інституалізації, теоретичне і практичне богослов'я християн віри євангельської стали основою для формування загальної ідентичності українського п'ятидесятницького руху, оскільки саме на українських теренах Польщі в 1920-1930-х роках вдалося досягти цілісного богословського осмислення п'ятидесятництва, творення місцевої богословської традиції як у змісті, так і у формах навчання. Лише тут практично десятиліття видавалися журнали російською, українською і польською мовами в достатній кількості та належного богословського рівня. Саме тут були реалізовані різномантні форми навчання: біблійні курси, біблійна школа, біблійний інститут, заочні біблійні курси тощо. І лише в межах Церкви ХВС навчали видатні п'ятидесятницькі теологи, чий авторитет визнавався у цілому світовому п'ятидесятницькому русі, перш за все – Г.Шмідт та Д.Джі.

П'ятидесятницьке пробудження в Західній Україні пов'язане з реіміграцією соратників І.Воронаєва із США. Особливо важливою була діяльність І.Гереса, який у 1924 році навіть розпочав перші спроби інституалізації руху. Однак основні навернення протестантських громад у п'ятидесятництво, за уточненими даними, відбувалися протягом 1925 року, що значно збільшило кількість громад у всьому західноукраїнському регіоні. Ефективна інституалізація цих громад відбулася вже під впливом Східно-Європейської Місії, утвореної Асамблеями Божими в США у 1927-1928 році. Провідним діячем цієї місії на західноукраїнських теренах став Г.Шмідт. Внаслідок домовленостей в Нью-Йорку 1928 року про нові формати п'ятидесятницької місії та церковної інституалізації в межах Західної України та Східної Польщі, Г.Шмідт ініціював утворення Союзу Християн Віри Євангельської на чолі з Артуром Берхольцем на з'їзді 1929 року. Це спричинило набуття п'ятидесятницьким рухом в Україні нової якості. Владося не лише охопити значно більші маси вірних та більшу кількість громад, ніж це було за діяльності І.Гереса та

його руху християн Святої П'ятидесятниці. Важливим стало формування освітніх та видавничих проектів, що дозволило створити богословську ідентичність руху. Прийняття віровчення і насадження певного способу життя пов'язувалося також із відмежуванням від крайнощів споріднених містичних рухів, що відійшли від п'ятидесятництва. Це відмежування, офіційно закріплене на третьому з'їзді ХВС у 1933 році позитивно вплинуло на визначеність ідентичності українського п'ятидесятницького руху саме як належного до класичного п'ятидесятництва.

Встановлено, що пошук офіційної легітимізації через реєстрацію Союзу державними органами Польщі, яка так і не відбулася, сприяв формуванню культури лояльності, яка, однак, не привела до відмови від п'ятидесятницького пацифізму. Пізніше, після Другої світової війни, саме цей пацифізм, а не компроміси воронаєвського союзу, лягли в основу ідентичності п'ятидесятництва в СРСР. Також і звернення до діяльності І.Гереса і його прихильників як до власної передісторії мало на меті надання Церкві ХВС більшої історичної тягlosti на території Польщі, щоб історія руху рахувалася не з 1929, а з 1924, а то і 1919 року.

Систематична богословська освіта за інтенсивними програмами у межах біблійного інституту, біблійних курсів, заочних форм навчання привела до формування лідерських кадрів, які очолювали п'ятидесятницький рух не лише у 1929-1939 роках, а й у післявоєнний період. Кадрова політика Г.Шмідта полягала у постійному пошуку вірних з лідерськими якостями та покликанням, у наданні значної уваги саме вихованню таких пасторів та благовісників, які могли б самостійно проводити значну роботу у громадах за будь-яких умов існування останніх. Це привело до того, що керівниками п'ятидесятницького руху у післявоєнний період на усій території СРСР стала значна кількість «шмідтовців».

Богословська освіта і просвіта мали на меті подолання містичних крайнощів у громадах, і відповідне унормування містично-духовного життя українського п'ятидесятницького руху має місце до цього часу практично у всіх об'єднаннях, що належать до класичного п'ятидесятництва. Завдяки богословській підготовці лідерів та систематичному виданню журналів (лише «Прийде Примиритель» було видано 121 номер) було сформовано нормативне уявлення в пневматологічній проблематиці. Це мало вирішальне значення для вироблення уніфікованих теологічних концептів про дари Святого Духа та ознаки хрещення Святим Духом. Особливий наголос робився на необхідності для віруючого виконати заповідь про хрещення Святим Духом, на тому, що починаючи з апостолів кожний вірний повинен мати силу Святого Духу. При цьому на другий план відступає мотив особистий, що сила Святого Духу необхідна для індивідуального преображення, і мотив колективістський, що ця сила потрібна для трансформації громад. Головним стає місіонерське бачення: дари і сила Святого Духу повинні бути у вірних для того, щоб стало можливим навернення всього світу. Такий місіонерський імператив класичного п'ятидесятництва було частково втрачено за часів панування радянської атеїстичної політики, але було відродження відразу після повернення до умов релігійної свободи.

Вчення про дари Святого Духу як видимий знак П'ятидесятниці, необхідний для християнства, було успадковане і розвинуте сучасними українськими

п'ятидесятницькими богословами, серед яких особливо слід виділити В.Глуховського, О.Епішева, М.Ачкасова. Для сучасного п'ятидесятницького богослов'я дари Святого Духу конституують Церкву, а тому їх значення скоріше еклезіологічне, ніж місіональне. Така зміна перспективи відбувалася внаслідок того, що замість преображення цілого суспільства метою місію почало бачитися спасіння окремих особистостей. І вже після цього відбулося переосмислення християн не як співучасників преображення світу, а членів громад, які повинні мати радикальні відмінності від світських спільнот.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Борноволоков О. Учение о крещении Св. Духом Евангельских христиан Св.Пятидесятницы / О. В. Борноволоков // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – – Вип. 124. – К.: “Видавництво “Гілея”, 2017. – Київ. – С. 122–126.
2. Борноволоков О. Установчий з'їзд церков Християн віри євангельської 1929 року / О. В. Борноволоков // Українське релігієзнавство № 83. – К., 2017. – С. 119–124.
3. Борноволоков О. Евангельские христиане Св.Пятидесятницы/ О. В. Борноволоков // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2017. – Вип. 18, Одесса. – С. 7–11.
4. Борноволоков О. Жизнь и служение английского богослова Дональда Джи в Украине накануне Второй мировой войны /О. В. Борноволоков // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: філософія, соціологія, політологія. – 2017. – Вип. 2 (17).– Дніпро, 2017. – С. 23–29.
5. Борноволоков О. Установчий з'їзд Церков християн віри євангельської 1929 року: історико–релігієзнавчий аналіз/ О. В. Борноволоков // Українське релігієзнавство. – Вип. 83. - Київ, 2017. – С. 116-123.

Статті в іноземних наукових фахових виданнях:

6. Bornovolokov O. Slavik Pentecostal mission in the USA: Preface / Oleg Bornovolokov // Modern Science. – Praha, 2017, №3 – P. 95–113.

Статті в інших наукових збірниках:

7. Борноволоков О. П'ятидесятницький рух серед слов'янської еміграції у США на початку 20-го століття / О.В. Борноволоков // Християнська думка. – Київ, 2003. – №2. – С. 52–71.
8. Борноволоков О. Фактори, що вплинули на поширення п'ятидесятницького руху в Україні / О.В. Борноволоков // Християнська думка, Київ, 2002. – №1 – С. 41–76.
9. Борноволоков О. Вступ до історії місій Російсько-Польсько-Українського Союзу Євангельських християн Святої П'ятидесятниці у Східній Європі/О.В. Борноволоков // Християнська думка. - Київ, 2003, №3. – С. 81–90.
10. Борноволоков О. Богословский взгляд на пастырское служение Дональда Джи через журнал «Приидет Примириитель» / О.В.Борноволоков // Христианская Мысль. – Киев, 2016, № 9. – С. 96–111.

11. Bornovolokov O. The Development of Pentecostalism in Russia and the Ukraine / Oleg Bornovolokov // European Pentecostalism / Oleg Bornovolokov. – Boston : Brill, 2011. – P. 261–292.

АНОТАЦІЯ

Борноволок О.В. Ідентичність українського п'ятидесятницького руху. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.14 – богослов'я. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2019.

Дисертаційна робота присвячена всебічному критичному аналізу історичних та богословських особливостей процесу інституалізації церков Християн Віри Євангельської з 1929 по 1939 рік як визначального фактору формування ідентичності українського п'ятидесятницького руху. Дослідження здійснено на основі методологічного бачення класичного п'ятидесятницького руху як модернізаційної трансформації українського протестантизму. Показано, що становлення ідентичності класичного українського п'ятидесятництва пов'язане з інституалізацією в Західній Україні у міжвоєнний період церкви християн віри євангельської. Ця інституалізація, ініційована Асамблеєю Божою у США, була здійснена під проводом Східно-Європейської місії на чолі з Г.Шмідтом. Інституалізація українського класичного п'ятидесятництва включала в себе прийняття союзом християн віри євангельської конгрегаційної моделі церковного влаштування, формування теоретичного і практичного богослов'я з увагою до осмислення ознак хрещення Святим Духом та формування особливого способу релігійного життя без надмірних містичних та есхатологічних проявів. Формування ортодоксії та ортопраксії класичного українського п'ятидесятницького руху було новою реформацією для окремих спільнот та українського протестантизму в цілому. Спадщина цього руху є актуальною сьогодні не лише у ідентичності класичного українського п'ятидесятництва, а й у його богослов'ї.

Ключові слова: український п'ятидесятницький рух, релігійна ідентичність, п'ятидесятницька теологія, інституалізація класичного українського п'ятидесятництва, сучасна українська п'ятидесятницька теологія.

АННОТАЦИЯ

Борноволок О.В. Идентичность украинского пятидесятнического движения. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.14 – богословие. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2019.

Диссертация посвящена всестороннему критическому анализу исторических и богословских особенностей процесса институционализации церковью Христиан Веры Евангельской с 1929 по 1939 год как определяющего фактора формирования идентичности украинского пятидесятнического движения. Сформирована целостная богословская методология анализа развития отечественного пятидесятничества и

институционализации церковью Христиан Веры Евангельской. Исследованы особенности институционального обеспечения формирования богословия Христиан Веры Евангельской. Выявлены основные особенности пятидесятнической теологии в произведениях лидеров богословской мысли Христиан Веры Евангельской. Определены особенности влияния наследия классического украинского пятидесятнического богословия на богословскую мысль современных пятидесятников Украины. Исследование осуществлено на основе методологического видения классического пятидесятнического движения как модернизационной трансформации украинского протестантизма. Показано, что становление идентичности классического украинского пятидесятничества связано с институализацией в Западной Украине в межвоенный период церкви христиан веры евангельской. Эта институализация, инициированная Ассамблеей Божьей в США, была осуществлена под руководством Восточно-Европейской миссии во главе с Г.Шмидтом. Институализация украинского классического пятидесятничества включала в себя принятие союзом христиан веры евангельской конгрегационной модели церковного устройства, формирование теоретического и практического богословия с вниманием к осмыслению признаков крещения Святым Духом и формирование особого способа религиозной жизни без чрезмерных мистических и эсхатологических проявлений. Формирование ортодоксии и ортопраксии классического украинского пятидесятнического движения было новой реформацией для отдельных сообществ и украинского протестантизма в целом. Наследие этого движения является актуальным сегодня не только в идентичности классического украинского пятидесятничества, но и в его богословии.

Ключевые слова: украинский пятидесятнический движение, религиозная идентичность, пятидесятническая теология, институализация классического украинского пятидесятничества, современная украинская пятидесятническая теология.

SUMMARY

Bornovolokov O. V. The identity of the Ukrainian Pentecostal movement. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philosophy: specialty 09.00.14 – Theology. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kiev, 2019.

The dissertation is devoted to a comprehensive critical analysis of the historical and theological features of the process of institutionalization of the Churches of Christians of the Evangelical Church from 1929 to 1939 as a determining factor in shaping the identity of the Ukrainian Pentecostal movement. The study is based on a methodological vision of the classic Pentecostal movement as a modernization transformation of Ukrainian Protestantism. Establishing the identity of classical Ukrainian Pentecost is shown to be associated with institutionalization in Western Ukraine in the interwar period of the Church of Evangelical Christians. This institutionalization, initiated by the Assembly of God in the United States, was carried out under the direction of the Eastern European Mission, headed by G. Schmidt. The institutionalization of Ukrainian classical Pentecostalism included the adoption by the union of Christians of the faith of the

evangelical congregational model of church arrangement, the formation of theoretical and practical theology with a view to comprehending the signs of baptism by the Holy Spirit, and the formation of a special way of religious and religious life. The formation of orthodoxy and orthopraxy of the classical Ukrainian Pentecostal movement was a new reformation for individual communities and Ukrainian Protestantism as a whole. The legacy of this movement is relevant today not only in the identity of classical Ukrainian Pentecost, but also in its theology.

Key words: Ukrainian Pentecostal Movement, Religious Identity, Pentecostal Theology, Institutionalization of Classical Ukrainian Pentecostalism, Modern Ukrainian Pentecostal Theology.